

УДК 373.2-053.4:37(100)

СТРАТЕГІЇ НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ В ДОКУМЕНТАХ ООН І ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Рагозіна В. В.

У статті висвітлюються підходи до раннього дитинства у документах ООН. Наводиться термінологічний апарат, визначаються поняття "молодий вік", "раннє дитинство", "виховання та освіта дітей молодшого віку". Розкриваються інноваційні стратегії розвитку раннього дитинства у світі, спрямовані на забезпечення виживання, здоров'я, навчання і розвитку дитини у ранній період її життя. На основі положень проаналізованих автором документів, програм, проектів, ініційованих ООН, надаються рекомендації щодо розвитку галузі освіти і виховання дитини раннього віку в Україні.

Ключові слова: навчання і розвиток дитини, ранній вік, документи ООН, український освітній простір.

В статье освещаются подходы к раннему детству в документах ООН. Подается терминологический аппарат, определяются понятия "младший возраст", "раннее детство", "воспитание и образование детей младшего возраста". Раскрываются инновационные стратегии развития раннего детства в мире, направленные на обеспечение выживания, здоровья, образования и развития ребенка в ранний период жизни. На основе положений проанализированных автором документов, программ, проектов, инициируемых ООН, предоставляются рекомендации относительно сферы развития образования и воспитания ребенка раннего возраста в Украине.

Ключевые слова: образование и развитие ребенка, ранний возраст, документы ООН, украинское образовательное пространство.

The article highlights approaches to early childhood in UN documents. It uses a set of specialized terms and expressions, gives definitions of "young age", "early childhood", "upbringing and education of young children". It discloses innovative early childhood development strategies in the world aimed at ensuring survival, health, education and development in the early period of the child's life. Based on the author's analysis of documents, programs, projects initiated by the UN, recommendations for the development of education and upbringing of young children in Ukraine are given.

Key words: education and child development, early childhood, UN documents, Ukrainian educational space.

У сучасному цивілізованому світі значна увага приділяється проблемам дитини, особливо у ранній період життя: міжнародні організації ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ ініціюють розробку документів, спрямованих на захист дитинства і підвищення його статусу у світі, окреслюють стратегії розвитку цієї галузі; під егідою організацій проводяться Всесвітні форуми, конференції, де аналізується стан раннього дитинства у регіонах світу, приймаються рішення щодо забезпечення прав, догляду й розвитку дітей у різних країнах.

Розроблені й прийняті світовою спільнотою з другої половини ХХ століття документи міжнародного значення, а саме: Декларація прав дитини (1959), Конвенція про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990), документ спеціальної Сесії ООН в інтересах дітей "Світ, сприятливий до дітей" (2002), проект "Освіта для всіх" (2000) та ін. – сприяли тому, що проблема раннього дитинства у країнах світу опинилася у фокусі посиленої уваги різних державних інституцій, науковців, фахівців різних галузей. На реалізацію вищезазначених документів країни-учасниці ООН зобов'язалися здійснювати заходи, спрямовані на забезпечення прав і свобод дитини, створення належних умов для її повноцінного фізичного, соціального й духовного розвитку. В Україні, що теж докладає зусиль у цьому напрямі, освіта і виховання дітей раннього віку (в нашій країні – це діти від одного до трьох років життя) регулюється Законом "Про освіту", Законом "Про дошкільну освіту", Державною Національною програмою

"Освіта" (Україна XXI ст.), Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI ст., Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. і Державною цільовою соціальною програмою розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. Стан розвитку галузі дозволяє констатувати, що вона знаходиться на етапі розбудови. Через соціально-економічні умови у країні, коли і батько і мати працюють, збільшуються потреби дорослих у вихованні дітей від року й молодше на базі державних дошкільних установ, батьки звертають увагу на якість дошкільної освіти та забезпечення розвитку здібностей дітей. Тим часом потреби батьків далеко не повністю задовольняються системою дошкільного виховання: по-перше, недостатня кількість ясел, відсутність матеріально-технічної бази у більшості державних ДНЗ не дозволяє зреалізувати догляд, харчування і виховання таких малюків, розвиток їх уподобань. Частка приватних дошкільних установ залишається малою і не може кардинально вплинути на покращення ситуації; по-друге, сучасній організації навчально-виховної роботи з малюками від року заважає нерозробленість програм, навчально-методичної літератури, дидактичних матеріалів (серед рекомендованих МОН України програм для роботи у ДНЗ на період 2014–2015 навчального року тільки одна – "Дитина у дошкільні роки" – реалізує зміст виховання однорічних малюків та й то тільки у музичній діяльності, решта розраховані на роботу з дітьми третього року життя); по-третє, не достатньо організована методична і просвітницька робота серед молодих фахівців, батьків (серед методичних і популярних журналів не існує жодного, що висвітлював би проблеми раннього дитинства). Незважаючи на вітчизняні праці науковців (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, І. Дичківська, О. Квас, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманська, З. Плохій, І. Рогальська, Т. Степанова, Т. Танько та ін.) у дошкільній педагогіці бракує ґрунтовних досліджень раннього віку. Таким чином, проблема раннього дитинства в Україні потребує розробки її методологічних і методичних основ, що ґрунтувалися б на новітніх науково-практичних підходах, враховували інновації й позитивний досвід країн у трансформації галузі і, безперечно, вітчизняні освітні традиції. **Мета статті** – висвітлення стратегій розвитку раннього дитинства, представлених документами ООН, ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ, та визначення на цій основі перспективних напрямів перебудови й оновлення в Україні виховання дітей 1–3-х років – найпершої ланки у структурі освіти.

Аналіз документів міжнародних організацій і законодавчих актів різних країн переконує, що проблема раннього дитинства вже давно вийшла за межі суто національних інтересів і набула статусу міжнародної. Документи ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ оперують термінами: "дитина", "ранній вік", "молодший вік", "раннє втручання", "ранній розвиток дитини", "дошкільне виховання". Розкриємо їх зміст. Конвенція про права дитини визначає "дитину" як кожну людину істоту до досягнення нею 18-річного віку [6]. "Молодший вік" називається експертами як період від народження до досягнення дитиною восьмирічного віку, а "раннє дитинство" охоплює усіх дітей молодшого віку: в момент народження і у немовлячому віці; у дошкільні роки, а також у період підготовки до школи [5]. *Існує уточнення щодо "раннього віку" – періоду у розвитку дитини від початку вагітності матері до 8 років. Однак термінологія у різних країнах приймається національними законодавствами і залежить від місцевих традицій, культурних особливостей і організації системи освіти (в Україні до категорії раннього віку належать малюки від 1-го до 3-х років).*

Багато країн світу відчують гостру потребу у розробці ефективних політики і планів реалізації розвитку дитинства, адже, за результатами міжнародних досліджень, якісні програми раннього розвитку дітей мають високий коефіцієнт капіталовкладень у мабутньому. Розробка дієвих проектів має опиратися на потужну міжнародну законодавчу базу. Конвенцією про права дитини встановлено, що усі діти в світі мають права на життя, виживання і розвиток (ст. 6) [6], а держави-учасниці ООН мають забезпечувати максимально можливий здоровий розвиток і психо-соціальне благополуччя всіх дітей у цей важливий період їхнього життя. Право на виживання і здоровий розвиток може бути здійснене лише в результаті цілісного підходу, включаючи право на здоров'я, достатнє харчування, соціальне забезпечення, достатній рівень життя, здорове і безпечне довкілля, освіту і участь в іграх (ст. 24, 27, 28, 29 і 31). Згідно із статтею 12 Конвенції про права дитини, дитина має право вільно виражати свої погляди з усіх питань, що її зачіпають, і розраховувати, що вони будуть взяті до уваги [6]. Тому право виражати свої погляди і відчуття має стати нормою в повсяк-

денному житті дитини у родині та її оточенні; у всіх установах з охорони здоров'я, догляду і вихованню дітей; а також при розробці політики і розвитку сфери послуг.

Раннє дитинство відзначається специфічними *особливостями*. Це діти, що:

- знаходяться у періоді інтенсивного зростання і змін організму, розвитку і становлення нервової системи, збільшення рухливості, набуття життєвих навичок і комунікативного потенціалу, а також швидкої зміни інтересів і здібностей;
- виявляють емоційну прихильність до батьків й інших людей, сподіваються на турботу, опіку, керівництво і захист;
- встановлюють важливі для них взаємини зі своїми однолітками й іншими дітьми, за допомогою яких діти вчаться обговорювати і координувати спільні дії, вирішувати конфлікти;
- активно сприймають фізичні, соціальні і культурні аспекти навколишнього світу, набувають досвіду;
- в перші роки закладається основа їх фізичного і психічного здоров'я, емоційного захисту, культурної й особистісної індивідуальності;
- особливості зростання і розвитку дітей залежать від їх індивідуальності, умов життя, родинного оточення, системи виховання;
- особливості зростання і розвитку визначаються рівнем розуміння їх потреб, що існує в даному суспільстві, і поводженням з ними, а також усвідомленням їх активної ролі в сім'ї та суспільстві [5].

З огляду на ці особливості Всесвітній проект "Освіта для всіх" (ОДВ) (2000) визначив стратегію – *"виховання і освіта дітей молодшого віку* (ВОДМ), що спрямовується на виживання, ріст, розвиток і навчання дітей, включаючи аспекти їх здоров'я, харчування і гігієни, а також когнітивного, соціального, фізичного та емоційного розвитку, – від народження і до вступу у початкову школу в межах формальної, неофіційної і неформальної освіти [3]. Результати ОДВ розглядаються у Всесвітніх доповідях по моніторингу; окремі з них присвячено розгляду стану раннього дитинства у світі: "Міцна основа: виховання і освіта дітей молодшого віку" (2007) – 5-те видання Всесвітньої доповіді по ОДВ [5]; "Молодь і навички. Освіта повинна працювати" (2012). – 10-те видання Всесвітньої доповіді з ОДВ [8].

Важливим чинником, що впливає на розвиток і освіту дітей, є їх здоров'я: діти мають охоплюватися заходами щодо забезпечення правильного харчування, а також здорового і вільного від хвороб способу життя – зазначається на 41-й сесії Комітету з прав дитини (2006 рік) [3]. *Ситуація з численністю дітей раннього віку спричиняє задуматися*: за даними моніторингового дослідження, у всьому світі процентна частка дітей віком до 6 років у загальній кількості населення зменшилася з 17 % у 1970 році до 11 % у 2007 році [5, с. 133]. Недоїдання і хвороби залишаються основними перешкодами на шляху до здійснення прав дитини в ранньому дитинстві – особливо це актуально у країнах, що розвиваються. Дані моніторингу свідчать, що, наприклад, постійне недоїдання дітей одразу провокує зменшення росту (у 2010 році на гостру або помірну форму малорослості страждає 171 млн дітей до 5-ти років [8, с. 6], а також пригнічує когнітивний розвиток, уповільнює набуття мовних навичок, причому як у короткостроковій перспективі, так і в підлітковому і навіть дорослому віці, а також негативно впливає на моторну і соціально-емоційну сфери [3, с. 124].

В останнє десятиліття у світі намітилися зміни у поглядах на здоров'я і фізичний розвиток дітей – перехід від клініко-профілактичної до *здоров'язберігаючої стратегії* як стратегії максимального сприяння здоров'ю, що дозволяє розглядати "здоров'я" не стільки у медичному, як у соціальному значенні – отже, людина може досягнути здоров'я тільки за умов фізичної, психічної і соціальної гармонії з середовищем життєдіяльності [11, с. 227]. На основі Багатофокусного дослідження з еталонів росту (1997–2003 рр.) ВООЗ були прийняті *Стандартні показники розвитку дитини* як світові стандарти (довжина тіла / ріст – вік, маса тіла – вік, маса тіла – довжина тіла, маса тіла – зріст і індекс маси тіла (ІМТ – вік), які є технічним засобом опису фізичного розвитку дітей до 5-ти років, відображають нормальний розвиток і можуть використовуватися в оцінці дітей різних країн світу, незалежно від етнічної і культурної належності, соціально-економічного статусу і виду харчування. На забезпечення стандартів спрямовані низка стратегій, зокрема, європейська політика ВООЗ "Здоров'я 2020", метою якої є створення для всіх людей європейського регіону можливостей та підтримки для повної реалізації свого потенціалу здоров'я і досяг-

нення благополуччя. Серед основних ліній – здоров'я матері і дитини, що передбачає її реалізацію країнами через надання всім дітям доступу до найвищих стандартів медичної допомоги і харчування в період раннього дитинства – з тим, щоб скоротити немовлячу смертність і гарантувати їм здоровий розвиток з початку життя (ст. 24) [4].

У ранньому віці відбуваються численні прогресивні зміни не тільки у фізичному, але й розумовому, когнітивному і соціально-емоційному розвитку, що означає набуття навичок і потенціалу, способів спілкування, навчання і гри. Таким чином, необхідно усіляко сприяти всебічному розвитку дитини, що досягається засобами навчання. В документах ЮНЕСКО *"дошкільна освіта"* трактується як виховання і навчання дітей молодшого віку (від народження до 7 (8) років) і означає дії, що сприяють виживанню, зростанню, розвитку і навчанню дітей і орієнтовані на становлення різних сфер особи, у тому числі і художньо-естетичної [12]. У реалізації цього підходу ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ рекомендують використовувати інновації різних країн світу, що дали плідні практичні результати. З цією метою вони допомагають налагодити співробітництво урядів щодо формування політики, спрямованої на забезпечення реалізації повного потенціалу всіх дітей – організовуються сесії, розробляються програми, посібники-рекомендації щодо реалізації стратегічних ліній, які дозволяють успішно їх застосовувати з урахуванням культурних, інституціональних, соціальних, економічних особливостей кожної країни. Окремі документи надають інструментарій щодо розробки політики у галузі розвитку дитини раннього віку [2, с. 9–10].

Які ж мають бути програми для розвитку раннього дитинства у країнах світу? Програми, що впроваджуються країнами, мають бути адаптованими для дітей даного віку, бути комплексними, приділяти увагу всім потребам дітей – їх здоров'ю, харчуванню і гігієні, а також когнітивній і психосоціальной складовим особистості [10].

Дитина у ранньому віці динамічно розвивається, змінюється. У Конвенції про права дитини вживається термін *"здібності, що розвиваються"* (ст. 5): з огляду на швидкі зміни у фізичному, розумовому, соціальному й емоційному стані дітей з раннього дитинства до початку навчання у школі батьки (й інші особи) зобов'язані постійно коригувати рівень підтримки, виховання, керівництва й управління, які вони пропонують дітям. Це коригування повинне надаватися з урахуванням інтересів і побажань дитини, а також її здібностей самостійно приймати рішення та усвідомлювати свої найкращі інтереси [6].

Сьогодні у багатьох країнах Європи, Америки й Азії розроблена національна політика, що регламентує діяльність у сфері розвитку дитини раннього віку (РДРВ). Україна також прагне до створення нової освітньої системи, яка б поєднала у собі національні традиції та основні світові досягнення і в якій би успішно розвивалися діти раннього віку. Сьогодні здоров'ям, навчанням і вихованням дітей раннього віку опікуються різні інституції, що розробляють, контролюють догляд, харчування, здоров'я та освіту дітей. Зважаючи на інноваційні стратегії у галузі РДРВ, Україна здійснює кроки у напрямку розвитку найпершої ланки у структурі освіти. Так, на основі прийнятої європейським регіональним комітетом ВООЗ європейської стратегії "Здоров'я і розвиток дітей і підлітків" (2005 р.) розроблено Концепцію Державної програми "Здорова дитина" на 2008–2017 рр. (2007 р.), покликана подолати незадовільний стан здоров'я дітей в Україні і створити умови, які дозволять дітям реалізувати свій потенціал щодо здоров'я та розвитку. Розробляється Програма "Здоров'я-2020: український вимір", в якій основним пріоритетом визначаються профілактичні заходи, а основною метою розвитку системи охорони здоров'я в Україні на найближчу перспективу є істотне поліпшення здоров'я населення, зокрема й дітей у ранній період життя [1, с. 149].

Україна долучається і до міжнародних освітніх проектів: Міжнародний проект ЮНЕСКО "Художественное образование в странах СНГ: развитие творческого потенциала в XXI столетии", за результатами якого вітчизняними вченими в Аналітичній доповіді розкрито систему і стан художньої освіти в Україні, зокрема й ситуацію з художнім вихованням дітей раннього віку [7]; проект, реалізований Державним інститутом проблем сім'ї і молоді за сприяння ЮНІСЕФ "Впровадження інтегрованого підходу до розвитку дітей раннього віку (2003 р.) [9]. Однак основний результат цих проектів – діагностично-рекомендаційний, оскільки експертами аналізується фактичний стан розвитку галузі і надаються рекомендації щодо поліпшення і розвитку галузі.

Таким чином, перша ланка дошкільної освіти України потребує таких інновацій: розробки на державному рівні програм РДРВ, які б підвищили статус раннього дитинства і поєднали зусилля інституцій різного рівня – не лише МОН, МОЗ, НАПН, НАМН, фондів, державних і приватних установ та ін., які традиційно стосуються організації і роботи з дітьми, але і міністерств фінансів, екології, туризму, культури, які лише у взаємодії можуть вирішувати різні питання раннього віку, ґрунтуючись на комплексному підході, що рекомендується міжнародними експертами; поліпшення матеріально-технічної бази і розширення мережі дошкільних установ для дітей раннього віку; розробки і впровадження у практику науково-методичного забезпечення навчання і виховання у ранньому дитинстві на основі єдиної концепції, підготовки навчально-методичних комплектів (програми, посібники, дидактичні матеріали, нотні хрестоматії, аудіо- і відеоматеріали), поширення в Україні інноваційного вітчизняного і зарубіжного досвіду, зокрема сучасних технологій; залучення до роботи батьків з метою відновлення етнокультурних родинних традицій; створення з цією метою на базі закладів консультативних центрів та інших форм допомоги батькам у вихованні й розвитку дітей раннього віку.

Література

1. Богатирьова Р. Про першочергові завдання у реформації служби охорони здоров'я і роль Національної академії медичних наук України в їх науково-медичному, фаховому та методологічному забезпеченні / Р. Богатирьова // Журнал НАМН України. – 2012. – Т. 18, № 2 – С. 145–151.
2. Варгас-Барон Эмиле. Планирование политики в области развития детей раннего возраста [Электронный ресурс] // Практическое руководство. UNICEF. Детский фонд ООН. – 2006. – С. 133. – Режим доступа: http://www.unicef.org/ceecis/0611-ECDPolicyGuidelines_ru.pdf. – Назва з екрана.
3. Всемирный доклад по мониторингу ОДВ 2007. Прочная основа. Образование и воспитание детей младшего возраста [Электронный ресурс] // Образование для всех. – ЮНЕСКО, 2007. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001477/147794r.pdf>. – Назва з екрана.
4. Здоров'я 2020. Нова європейська політика охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niipitan.com.ua/files/695845181.pdf>. – Назва з екрана.
5. Комитет по правам ребенка. Сорок первая сессия. Женева, 9-27 января 2006 года. Замечания общего порядка [Электронный ресурс]. – № 7 (2005) Осуществление прав ребенка в раннем детстве). – Режим доступа: <http://www.ccprcentre.org/wp-content/uploads/2012/07/N8622379ru.pdf>. – Назва з екрана.
6. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021. – Назва з екрана.
7. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті: аналітична доповідь (підготовлена в рамках пілотного проекту ЮНЕСКО і МФГС "Художня освіта в країнах СНД: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті") / кол. авт.: Л. М. Масол, О. В. Базелюк, О. А. Комаровська та ін. ; за наук. ред. Л. М. Масол. – К. : Аура Букс, 2012. – 240 с.
8. "Молодежь и навыки. Образование должно работать. 10-е издание Всемирного доклада по мониторингу "Образование для всех" [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/002175/21750209R.pdf>. – Назва з екрана.
9. Раннє дитинство: стан, проблеми, перспективи розвитку / О. М. Денисюк (кер. авт. кол.), Г. В. Беленька, О. Л. Богінч та ін. – К. : Державний інститут проблем сім'ї і молоді, дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ). – К., 2003. – С. 116.
10. Образование для всех: выполнение наших коллективных обязательств: приняты Всемирным форумом по образованию (Дакар, Сенегал, 26-28 апреля 2000 года) [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.un.org/ru/events/literacy/dakar.htm>. – Назва з екрана.
11. Польша Н. С. Сучасні підходи до оцінки стану здоров'я в гігієні дитинства (огляд літератури та власні дослідження) / Н. С. Польша, О. В. Бердник // Журнал НАМН України. – 2013. – Т. 19, № 2. – С. 226–235
12. Strong Foundations: Early Childhood Care and Education [Электронный ресурс]: global monitoring report / UNESCO. 2007. – Режим доступа: http://www.unesco.org/education/GMR/2007/Full_report.pdf. – Назва з екрана.